هێماسازی
لەناو شیعرەکانی مەولەویدا

حەمە کەریم هەورامی

هێماسازی لە ناو شیعرەکانی مەولەویدا

حەمەکەریم هەورامی(٢٧٠٠ك- ٢٠٠٠ز)

چەند تێبینەیەکی پێویست :

١- سەرتاپای دیوانەکەی مەولەوی ، گوڵزارێکە لەسەر کوورەی ئاگری ئازارو غەم ڕوواوە.. چامەکانی باڵاخانەی ئایری برینە گەشەکانی بەیتەکانیەتی ، فەردەکانی دەمەی هەناسەی ئەو دەردانەن کە زاخاویان شەتاوەی کردووە... ئەو ئازارانەی کەبە کوڵ چامەکانی مەولەویدا دراون، ئازاری ئەو سەردەمەی کوردن و لە دەڤەری تاوگۆزیدا تەریدەبوون و ئاگریان بەرداوەتە خەرمانەی دڵ و دەروونی مەولەوی .. ئازارەکان قەف قەف بەرزبوونەوە، منارەیەکی ورشەداریان بۆ فیکرو ئەدەبی کوردی بیناکرد، ئەوەی دیوانی مەولەوی بخوێنێتەوە ،بۆی دەردەکەوێ مەولەوی شاعیر دروستبووی ئەو ئازارانەیە .. دەردو غەم و حەسرەت جۆشیان داوە و پاڵفتەیان کردووە و کردوویانە بەسەر قافڵەی شاعیران و دانایانی کورد ..

ئەوەی لە دیوانەکەی مەولەوی بتۆژێتەوە ، دەزانێ مەولەوی گیرۆدەی ئەڤین و ئاوێنەی بێ گەردی سروشت بووە، لە باڵەخانەی چەمی ئەودا خەمەکان قۆڵی دەسماڵیان هەڵداوە و سەر چۆپییان کێشاوەوخۆیان ئارایش کردووە.. ئیتر چ پێویستی بەوە نەبوە، یەکێکی لاوەکی بێت و ئاگری سروش بەرداتە کوورەی دەروونە پڕ جەخارەکەی .. خۆ ئەگەر پەنای بۆ لای ئەم و ئەو بردبێ تەنها بۆ ساتۆرکردنی ئازاری زامەکان و دامرکاندن و خەفەکردنی ئاگری ئەڤین بووە..

زانایەکی فەرەنسی وتوویەتی (ئەوەی مرۆڤی پایە بڵندو نەمر دروست دەکات تەنها ئازارو غەمە ..)

مەولەوی‌یەک ئاوابوو بیّ ئیتر چ لازمە بلّێین مەولەوی سروشی لەم‌و لەوەوە وەرگرتووە..

٢- گریمان مەولەوی لە دوا قۆناغی ژیانیدا ، بەو هەموو زانست‌و زانیاری‌یەوە خۆی بچوك کردەوە‌و خۆی ئا خنیە کونجێکی تاریکی خانەقای سۆفیانەوە، بووبە سۆڤ ، ئایا بوونی خۆی بە سۆڤ دەبێتە هۆی ئەوەی ئەدەبەکەی بخەینە ناوخانەی سۆفینیزمەوە؟ ..

ئەوەی لە دیوانەکەیدا هەیە ،سەرلەبەری بەر ئەدەبی رۆمانسیەت دەکەویّ ، ئەگەر دەتانەویّ نمونە لە ئەدەبی رۆمانسی کوردی دا بێننەوە یەکسەر هەر بەیتێکی دەگری ئەوە.. لە چەند شوێنێکی کەمدا نەبیّ بە پێی بۆنە‌و موناسەبە ئاماژەی بۆ مەسلەکی سوفیانە کردووە، کە لێرەدا جیّی باسکردنیان نی‌یە، شتێکی تری وای تیا نی‌یە کە تۆ بلّێی ئەم چامەیە ، یان ئەم چەند بەیتە بەر ئەدەبی سۆفیالیزمی دەکەویّ .. دیارە ئەدەبی سۆفی‌یەتی ئەدەبێکی مەسلەکیانەی تایبەتە‌و پێناسە‌و نیشانە‌و مۆرکی جیاکەرەوەی خۆی هەیە .. هەندیّ جاریش لە گێژەنەی مەسلەکیەتی خۆی دەترازیّ و ورێنەی بیّ سەروبەر دەکات‌و دەکەوێتە ناو (ظلماتی) شەتەحاتەوە ، کەی ئەدەبی مەولەوی وایە .. !

رۆچون بەناو ئەندێشەی هەمە ڕەنگداو فڕین بەناو گەردوونی بیّ پایانی مانادا ، مانای سۆفیاتی نی‌یە ..

بۆیە لێرەدا من بە هەلی دەزانم ، داوا لەو بەڕێزانە بکەم کەلەسەر مەولەوی دەتۆژنەوە با سەر لە نویّ بە خوێندنەوە‌و پیاچوونەوەیەکی لەسەرخۆ سەیرو بینای ئەو ئەدەبە بکەنەوە.. با لەوە زیاتر ئەو شەقامەی کە پتر لە چل سالّە مامۆستای گەورە‌و دانا (عبدالکریم مدرس) بۆ رەوتی شیعرەکانی مەولەوی تەختی کردووە ، لەوە زیاتر نەیکوتینەوە ..

ڕاستە ئێمە چەند هەوڵ بدەین لە جوغزی شێوەی ڕاڤە کردنەکەی مامۆستای پایەدار دەرنـاچین و هـەموومان لـەو مەیدانـەدا مـل کـەچی ئـەوین و ، هـەموو نووسەرانی کورد منەتباری ئەو بنەماڵەن بەڵام ئەمە مانای ئەوە نی‌یە، هەر بەو چاوەوە بڕوانینـە مەولـەوی و ئەدەبەکەی، لەوانەشە ڕوانین لـەو گۆشـە نیگایـەوە ببێتە مایەی کەمکردنەوەی پایەی مەولـەوی ، وەك شاعێرێکی گەورەو مەلایەکی دانا و زانا ..ئەگەر وا بکەین مەولەوی لەناو یەك تیلمەی قەتیس ماودا رادەگرین و خۆشمان لەو ئاسانەدا فێری دەستەوسانی دەبین ..

٣-ئەگەر مەولەوی بەرەچەڵەك بچێتەوە سەر (مەلا ئەبوبەکری چۆڕی) ، ئەویش نەوەی (پیر خدری شاهۆ) بێ ، ئەگەر وابێ دەبێ مەولەوی بە رەچەڵەك کوردێکی هەورامی ڕەسەن بێ ، چونکە پیرخدری شاهۆ یەکێك بووە لە نەوەت و نۆ پیرەی هەورامان ، ڕەچەڵەك هەڵۆیەکی پەروازە بووی بیابان نەبووە .. خۆ ئەگەر وابێ ، یان وانەبێ هیچ شتێك لە مەیدانی ئەدەبی مەولەوی‌دا ناگۆڕێ ، بەڵام لە ڕەوتی مێژوو و وردەکاری دیرۆکی زانـا و شـاعیرێکی وادا نرخێکـی تـرو مانایـەکی تـر دەبەخشێ ، ئەوکاتەش مەولەوی نابێتە وەچەی بازێکی رەتێزاوی بیابان، بەڵکو هەر ئەو هەڵۆیەیـە کـە جێـواری ڕاسـتەقینەی بـەر کەمـەری شـاهۆیەو سـەرچڵی ڕۆمانسیەتەو، دەفڕی و بێ ئارامی‌یەکەی کڵپەی ئاگری ئەو ئازارو غەمانەیە کە بەربووەتە بەیتەکانی ..

لە کۆتایی ئـەو چـەند تێبینی‌یـەدا .. ئـەم پرسیارانە ئاڕاستەی ئـەو بەڕێزانـە دەکـەم کەلەسـەر مەولـەوی دەکۆڵنـەوە ، ئەرێ ڕاستە مەولـەوی سـۆفی‌بووە ؟ کام مەولەوی ؟ مەولەوی لە تاق لاوێتیدا ؟ مەولەوی پاش ئیجازە وەرگرتنی مەلایەتی ؟ یان پێشی مەلایەتی ؟ مەولەوی لە کاتی پیری‌دا ؟ یان لە تاق کەنفت بوونیا ؟

ئەی شیعرەکانی بەرهەمی کام تاف لەو تافانەن .. ؟

ئایا مەرجە ، شاعیرێك كەبوو بە سۆفی ، شیعرەكانیشی كەمەند بەندی ڕێبازی سۆفیالیزم بین ؟

پێناسەیەكی خێرای هێماسازی :

هێماسازی لە ئەدەبدا ، ڕێبازێكی جوانكاری‌یە .

نووسەر یان شاعیر بە هۆی بەكارهێنانی چەند هێماو ڕەمزێكەوە، بابەتەكەی خۆی بە مەبەستی بەتینكردن‌و ڕۆچون بەناو مەملەكەتی ئەندێشەو مانادا چڕ دەكاتەوە ، بەهۆی هێما بەكارهێنانەوە بابەتە سەرەكی‌یەكەی خۆی بە چەندان بابەتی ترەوە دەبەستێتەوەو دەیانكاتە پاڵپشت‌و دیوی ناوەوەی بابەتەكەی‌و ئارەزووەكانی خوێنەر یان پێ دەبزوێنێ، بابەتە سەرەكی‌یەكەو ئەوانەی كە بە هێماسازی دەبنە دیوی ناوەوەی بابەتەكە دیماودیم دەبن، وەك دوو هێڵی هاوجووت ، بەرامبەر بەیەك هاوتەریب دەبن‌و پەیوەندی‌یەكی میكانیزمی لە نێوانیاندا دروست دەبێ ، شەوق‌و تاسەیەكی تەلیسماوی دەخەنە ناو دڵی خوێنەرو گوێگرەوەو ئاسۆیەكی پڕ كەیل‌و فراوانی ئەندێشەی هەمەڕەنگەش بۆ ڕەوتی چامەو بەیتەكان لە هۆش‌و ئاوەزدا دەكەنەوەو نایەڵن هزرو سۆز لێك جیا ببنەوەو لەسەریەك تیلمە ڕەوت بكەن یان هەراسان بین .

شاعیری بەهرەدار هەندێ جار بابەتە سەرەكی‌یەكەی بەر جەستە دەكات‌و ، بابەتە بە هێما ناوەخەنكراوەكە لە پشتەوە حەشار دەداو دەیكاتە سێبەرو پێوەری بابەتەكە، هەندێ جاریش جێ گۆڕكێ دەكەن ، بەڵام تا هێماكان بەرەو كزی نەچن لە یەكتری دانابڕێن ..

ئەو جۆرە هونەرە بەو مۆرك‌ونیشانانەوە، تەنها خوێنەری شارەزا پەی بە هەردوو دیوەكەی دەبات‌و دەزانێ بەرەو كوێ جەڵەوی هۆش‌و سۆز ڕادەكێشن ..

لە ئەدەبی کوردی‌دا نموونەی ئەو جۆرە هونەرە زۆرە، نەخاسمە لە شیعردا ، بە تابەتیش لە شیعرەکانی مەولەوی‌دا .. چامەکانی بەیتەکانی بەو جۆرە هێماسازی‌یە ئارایش دراون ..

ئەو هێماسازی‌یە ئەوەندەی تر برینە هەڵقرچاوەکانی ناو تاوە سوورەوەبووی مەینەتەکانی ئەو کاتەی لە سنگی ئەودا هێناوەتە سۆو.. شیعرەکانی ئەو بلوورە بێ گەردانەن کەلە بەزمی یاراندا دەماو دەم دەکەن .. قاڵبووی شەرارەی ناو ئەو کوورەی دەروونەن نەك دووی هەناسەی کەسانێکی تر ..

خوشك‌و برایانی ئازیز ..

دیوانەکەی مەولەوی پڕیەتی لە نموونەی هێماسازی، ئێمە لێرەدا چەند نموونەیەك دەخەینە ڕوو :

١-مردنی عەنبەرخاتون‌و عاشووراو کارەساتەکەی حسەین :

مەولەوی لە یادی مردنی (عەنبەر خاتوون)ی خێزانیدا کە لە مانگی موحەڕەمدا کۆچی دوایی کردووە، سەرجەمی ئەو کارەساتەی خۆی کە بەسەریا هات، بە هەموو ئێش‌و ئازارو غەم‌و حەسرەتێکی‌یەوە، بە دیمەنە گشتی‌یەکەی ڕووداوەکەی حەزرەتی (حسەین) لە مانگی موحەڕەمدا دە چوێنێ و لە پاڵ کارەساتەکەی خۆیدا هێمایەکی گشتی بە هۆی چەند نیشانەیەکەوە بۆ پێکهاتەی تراژیدیاکەی (حسەین) لەو مانگەدا دەکات .

بەو هێماسازی‌یە دوو دیو بۆ چامەکەی دروست دەکات .

لە دیوی دەرەوە ڕووداوەکەی خۆی بۆمان دەخاتە ڕوو ، لە دیوی ناوەشەوە کارەساتە مێژوویی یەکەی ئەومان دەخاتەوە یاد .. سەر لەبەری چامەکەی بە هێما سازی گوڵ چن کردووە‌و ، لەشکری ڕەش پۆشی غەمان‌و ئاهو ناڵەی ئازارە

ئەزەلی‌یەکانی کردووە بە کەژاوەیەکی جەنائیزی تراژیدی لە تەك کاروانی دابڕان‌و نەمانی هەتا هەتایی خستوەتە ڕێ ..

لەهەر بەیتێکی ئەو چامەدا هێمایەکی تایبەتیش بۆ چەمکێك یان گۆشەیەك لەو کارەساتە بەکارهاتووە .

ئەوەبوو بە فەرمانی ((یەزیدی کوڕی معاویە)) (عبیداللهی کوڕی زیاد)) لە مانگی موحەرەم دا لە دەشتی (کەربەلا) حسەینی کوشت‌و سەرەکەی لە لاشەکەی کردەوەو بردی بۆ شام بۆ (یەزید) وشەی (عاشوورا ، موحەڕەم ، کەربەلا، یەزید ، زیاد ، حسەین ، سەر ، لاشە ..) سەرتاپای چامەکەیان تەنیوەو وەك نیشانەبۆ بەرو پشتی گشت ڕووداوەکەو چمکە تایبەتی‌یەکانی .... با گوێ لە ماتەمینی عەنبەر خاتوون بگرین :

((شورای عاشوورا دیسان بەزمش بەست

موحەڕەم ئاما (مەحرەم) شی نەدەست

هەتا دەڵێ: *ڕو (حسەین) ئاسا فەردا کەڕۆ بۆ*

داخۆم سەر جەکۆ ، لاشەم ، جەکۆ بۆ)) (١)

لە کۆتایی چامەکەدا ، دڵی عەنبەر خاتوون دەداتەوەو دەڵێ :

ئەی ئازیزە کۆچکردەکەم مردن ئایەتێکی ئەزەلی‌یەو تاکە کراس نی‌یە تەنها بە بالای تۆو حسەیندا بڕابێ ، منیش تاکە کەس نیم کۆسم کەوتبێ ... بەیانی کە ڕۆژی نێو نیگای حسەین درەوشایەوە ، کێ دەزانێ منیش لە کوێ دەمرم‌و سەرم لە کوێ دەبێ‌و لاشەم لە کوێ دەکەوێ ..

٢-سوڵتان مەحموودو ئەیازی هامراز :

مەولەوی لە چامەیەکی‌دا کە لە وەڵامدانەوەی نامەیەکی ((مەحموود پاشای جاف)) دا نووسیویە لە یەکەم بەیتی چامەکەیدا ، ناوی دوو کەسی ناوداری بۆ مەبەستێکی تایبەت وەك هێما بەکارهێناون ! (مەحمود)و (ئەیاز) مەبەستی

دەرەکی لە (مەحموود) دا (مەحموود پاشای جاف)ە لە (ئەیان)یش مەبەستی خۆیەتی .. هێمای بەو (مەحموود) و (ئەیان) ە بۆ (سوڵتان مەحموود)ی غەزنەوی و بۆ (ئەیان)ی وەزیری کردووە کە مەبەستە ناوەکییەکەیەتی .. دەڵێ :

(ئەیاز هامراز ناڵەو ئاخ و دوود

عەرزش مەن وەخاک ئاسانەی مەحموود) (٢)

مەبەستی ئەدەبی لەم هێما سازییەدا لە لایەکەوە پلەو پایە بەرزکردنەوەی (مەحموود پاشای جاف) ە لە لایەکی ترەوە تا وا نەزانرێ کە مەدحی دەکات خۆی لە ئاسانەیدا کەم دەکاتەوە ..بۆیە خۆی بە (ئەیان)ی داناو هامرازی (سوڵتان مەحموود) داناوەو (مەحموود پاشا) شی کردووە بە (مەحموودی غەزنەوی) .. کە ئەو ئەیاز بێ هەڵبەتە نامەکەی پڕ لە پەندو ماریفەتە .. مەولەوی ئەو وردەکارییەی بەکارهێناوە ، تاکەس نەڵێ ، سەیرکە لە گۆتایی چامەکەدا خۆی بەرامبەر بە مەحموود پاشا چەماندووەتەوە .. وەك دەڵێ :

(وەختێ گۆشەی شار خامۆشان بۆ جێم

نەبوون وە تصدیع هامسایان وێم)

لە شوێنێکی تری دیوانەکەیدا هەمان هێما بۆ هەمان مەبەست دەخاتەوە کارو مەبەستەکە قووڵتر دەکاتەوەو دەڵێ :

پایتەخت مەحموود دار السلامەن

منیچ کەمێ فام ئەیاز جەلامەن .(٣)

ئەگەر (مەحموود پاشای جاف) (سوڵتان مەحموودی غەزنەوی)یەو بەغدای بە پایتەختی خۆی کردووەو خۆی بە پاشا دەزانێ خۆ منیش لەو کەمتر نیم پاشای حیکمەت و زانستم ، خۆم بە ئەیازی دانا دەزانم ..

لێرەدا مەولەوی نەزاکەتێکی زۆر جوانی نواندووە کە خۆی بە مەحموود پاشاوە نووساندوە ، دەبێ مەحموود پاشاش ئەیازێکی ڕاوێژکارو زانای هەبێ لە هەمان کاتدا ئامارژەی تیایە کە نیشتەنی مەحموود پاشا لە بەغداو دەوروبەری بەغدایە .. کە مۆڵکی خۆیۆو باپیرانیەتی .. زانایانی ڕەوانبێژی بەو جۆرە شێوازە دەڵێن ((توریە - پۆشین)) .

٣-مەسەلەی ((قالوا بلی)) :

بە پێی باوەڕی ئایینی ئیسلام ، خوای مەزن پاش ئەوەی هەموو گەردوون و ماسوتی دامەزراندو هەموو گیان لە بەرانی ئافەریدە کرد ((گیانی)) هەموو ئادەمزادی لەبەردەم بارەگای خواستی خۆیدا کۆ کردنەوەو ڕووی تێ کردن و فەرمووی (الست بربکم؟) واتە ئایا من خواوەندی ئێوە نیم ؟

ئەوانەی کە وتیان (بلی) ئەوانەبوون بە خاوەن باوەڕو ئیمانداری ڕووی دنیا ، ئەوانەش کە وتیان (نعم) بوون بە خوا نەناس و گومڕا ..

هەندێ لە ئەهلی ((تصوف)) دەڵێن :کە خوای گەورە ئەو پرسیارەی لە (ئەزەل) دا ئاڕاستەی گیانی هەموو ئادەمیزاد کرد، لەوکاتەدا ئەوانە ببوون بە سێ بەشەوە، هەندێکیان وتیان (بلی)و هەندێکی تریان وتیان (نعم) بەشی سێیەمیش هەبوون ئەم بەشە بە نووری پاکی یەزدان کەیل ببوون و لە ناو (الله)دا نوقوم ببوون و ئاگایان لە پرسیارەکە نەبوو، ئەمانە ئەهلی ماناو ((تصوف)) بوون خوا هەر لەو ڕۆژەوە (حەرەجی) لەسەر هەڵگرتوون و لەسەریان نەبوو وەڵام بدەنەوە.

مەولەوی لە چەند چامەیەکدا گەلێ جار هێما بۆ ئەو مەسەلەیە دەکات کە پێی دەوترێ (ڕۆژی قالوا بلی) .

لە وەڵامدانەوەی نامەیەکی (شێخ سراج الدین) دا، مەولەوی وەك هێما ئاماژەی بە ڕۆژی (قالوا بلی) کردووە ، پێی ڕادەگەیێنێتی کە کەم مەیل نی‌یە ، هەر لەو ڕۆژەوە ، مەیلی لای ئەوەو گیانفدایەتی ، دەڵێ :

((شێخ دەوڵەمەند بەهرەی سەرمەدی

یاگەی حەقیقەت جیلوەی ئەحمەدی

جە شەو هەوارگەی فەنا وی یەردە

پای هەردەی بەقا یا تاغگە کەردە))

تا دەڵێ :

پەی کەسێ خاسەن نامەی جە حوب کەیل

تازە بسانۆ وضوء جە جۆی مەیل

خۆ من هەر جە زوو وە دیدەت مەستم

من جان فیداکەی ڕۆکەی (الست) م (٤)

هەروەها لە چامەیەکی تردا ڕوودەکاتە (سعدی شیرازی)و هەمان هێما بەکار دێنێتەوەو ئاماژەیەکی ئاستەم بۆ هەڵوێستی صوفی‌یەکان لە ڕۆژی (قالوا بلی) دا دەکاتو دەڵێ :

خواجەی سەر حەڵقەی بەزمەکەی (الست)

دەماخ وەنەشئەی بادەی فەنا مەست (٥)

٤-قەزاوقەدەر :

مەولەوی لە هەندێ چامەدا بۆ ڕازاندنەوەو قووڵکردنەوەی ئەو فیکرەیەی کەلە دوو توێی (فەرد)ەکانیدا هەیە (قەزاوقەدەر)ی وەك هێما بەکارهێناوە .. بەڵام چۆن بەکارهێنانێك ! ...

با بزانین (قەزاوقەدەر) بە پێی ئەو ڕێبازەی کە مەولەوی وەك مەلایەکی کورد لەسەری بووە ، چۆن پێناسەکراون :

(القضاء- قەزا) بریتی‌یە لە (ئیرادەو خواستی ئەزەلی خوا لەسەر حاڵ و جۆرو بوونی ئەو شتانە کەلە (مالا یزال) دا بڕیاری پێ دەرچووەو لە (ما یـزال) دا دێنە دی .

(القدر - قەدەر) یش بریتی‌یە لە : (ئیجادو دروستکردنی ئەو شتانە کە لەکاتی خۆیدا لەسەر ئەو ئەندازەیە کە بڕیاری لەسەر دراوە) . (٦)

لەم چەند بەیتەی خوارەوەدا کە مەولەوی تیایاندا هێمای بۆ قەزاو قەدەر کردووە ، بۆ فیکرەیەکە بڕوا ناکەم هیچ شاعیرێك توانیبێتی بەو شێوە ساناو ئاسانە بیری بگاتە ئەو ڕادەو ئەو هونەرە بالآیەی پێ ئەنجام بدات :

واماۆستایەك خەریکە دەرس بە کچێکی شۆخ و جوان دەدا .. مەولەوی ڕوودەکاتە ئەو مامۆستایەو پێی دەڵێ :

تۆ ئەگەر پیاوێکی سەرسەخت و مامۆستایەکی بەد بەخت نەبی دەرس بەو کچە نادەیت .. ئەی نازانی ئەو کچە نازدارە چاومەستە لە قوتابخانەی ڕۆژی ئەزەلدا بە نێو نیگای جوانی خۆی مندالی (قەزا)ی فێردەکرد و بە تیلایی چاوە مەستەکانی هەر لەو قوتابخانەدا سزای هەتەر(عەجول)ی منداڵی(قەدەر)ی دەدا ؟ بە نووکی برژانگە تیژەکانیشی تەگبیری بۆ ڕاست پێکان و ڕێك ئەنگاوتن و لانەدانی تیری قەدەر دەکرد؟ ..

ئیتر یەکێك کە خۆی مامۆستاو تالیم دەری قوتابخانەی قەزاو قەدەر بووبێ، خۆ خەریك کردن لەگەڵی‌دا بێهودەیەو ، کەواتە ئەی مامۆستا خەیاڵت خاوەو بەد بەختی کە ئەو حەقیقەتە نازانی ..

مامۆستای شیرین شۆخی دیدەمەست

جە مەکتەب خانەی مەدرەسەی (الست)

دیدەش مەکتەبی قەدەر سزادا

نیم نیگاش تالیم – طفل –ی قەزادا

سەرنووکی موژەش مەکەردش تەقریر

ڕاستی پەی تیر ، تەبیری تەقدیر

تۆ پەی (تعلیم) ش نەڕای جەختەنی

ئەڵبەت یا سەرسەخت یا بەد بەختەنی   ٤١٨ – ٤١٩

٥- پیرەژنێکی دڵسۆز :

لە میتۆلۆژیای میزۆپۆتامیای کۆن و لە تەورات و قورئاندا چیرۆکی (یوسفی کوڕی یەعقوبی کەنعانی) هەیە .. براکانی بۆسەر نوگم بوونی فڕێیان داوەتە ناو بیرێکەوە ، کاروانێکی هۆزی ئیسماعیلیان دۆزیویانەتەوەو بردوویانە بۆ شاری (مەمفیس – میسر) لەوێ وەك بەندەیەك بۆ فرۆشتن لە بازاڕی بەندە فرۆشاندا هەراجیان کردووە ..

یوسف تا یڵێی جوان و شەنگ بووە.. لە شاردا جاڕدراوە کە گەنجێکی هەرزەکار دەفرۆشرێ لە جوانیدا بێ وێنەیە .. ئەوەی توانای کڕینی هەبوو بە خۆی و سامانی‌یەوە ڕووی دەکردە ئەو مەیدانە ، ئەوەش توانای نەبوو، بۆ سەیری نێو نیگای پاکی بەرەو هەمان مەیدان دەڕۆیشت .. پیرە ژنێکیش هەر بەو نیازەوە بە خۆی و هەندێ داوو دەزوو کتوکوڵکەوە ڕوو دەکاتە ئەو مەیدانە ..چی بکات هەر ئەوەندە سامانی هەیە ، گرنگ بە لای ئەوەوە دڵسۆزی و عیشقە ، دیتن و شادبوونە بە نێو نیگای ئەو جوانە ... خۆ ئەگەر توانی بەو چەند کلافە دەزووە بیکڕێ ئەوە دەرفەتێکە و لە ژیانی‌دا جارێکی تر دووبارە نابێتەوە..

ئەمە چیرۆکی یوسف و پیرەژنەکەبوو، مەولەوی شاعیرو هونەرمەند ، ئەم لایەنە میتۆلۆژی‌یەی لەناودیمەنێکی هۆنراوەیدا لە بۆنەیەکی کوردەواری‌دا

خستووەتە ڕوو ، یەکێك لە دۆستە دوورەکانی مەولەوی دوای چەند ساڵێکی غەریبی دەگەڕێتەوە ناوشار، هەر بابای خاوەن دیوەخانو سامانە پێشوازی دەکاتو دەیباتە ماڵی خۆی .. مەولەوی وەك ئەوان خاوەن سامان نییە ، بەڵام دڵسۆزەو ئەو دۆستەیەتیو ڕۆژگارێکە چاوەڕوانی دیداریەتی ..ئیتر هاتووە لەناو چەند بەیتە شیعرێکی ناسکدا هێمای بۆ چیرۆکەکەی یوسفو هەڵوێستی پیرەژنە دڵسۆزەکە کردووەو لە ڕووی (بێلاف - تەوازوع) ەوە لەو گوزەرەدا هەڵوێستی خۆی بە هەڵوێستی ئەو پیرەژنە چواندووە :

ئازیزم ئامای ، ئای بیّ قەرار وێم

ئای ئای چەمەڕا ، ئای انتظار وێم

مەوتەنەکەی چەم دیدەش ها نەڕێت

غەریبی تاکەی بۆ وە ماوای وێت

های ساقی ! بازاڕ جیلوەی دڵدارەن

سەودای خرِیدار ، دانەی دیدارەن

یەکی وەمایەی گەنج (کەی) ەوە

چون منیچ وەتای فەرتووت نەیەوە

ئەرصەد هەرکەسیّ پەی وێش وەراوەن

وە قیمەت نییەن ، اخلاص حەساوەن

هەتا دەڵیّ :

با کلاَفە بۆ ، ئاخر لەوانم

خاك پای حەزرەت پیر موغانم   ٤٧- ٤٨

٦-مار - گەنجینە - تەلەسم

لە فۆلکلۆرو میتۆلۆژیای کوردی‌دا هاتووە دەڵێ :

گەنجە ، لە دەوری مارە

شەرابە ،پڕ خومارە

گوڵە لە دەوری خارە

تەلەسمە ،، زۆر بەتتارە

لە هەر شوێنێکدا کووپە زێڕ حەشار درابێ ،سمۆرە لەسەری دادەنیشێ ، لەهەر شوێنێکیش خەزنەی شاراوە هەبێ ، گوایا مار لەسەری پەپکە دەکات .ئەگەر خەزێنەیەکیش لەناو شوێنەوارو کۆشك‌و سەرای دێریندا هەبێ ، دوو شمشێری تەلیسماوی لەسەر دەرگای ئەو کۆشکەن پارێزگاری لەو گەنجینە دەکەن.. تەلیسم ناسەکان دەڵێن : تەلیسم تێکەڵاو بوونی دوو هێزی جیاوازن ، هێزی ئاسمانی‌و هێزی زەمینی، هەردووکیان ئەو شمشێرانە دەجوڵێنن ، ئەوەی نزیکی دەرگای ئەو گەنجینە بکەوێ دەیکەن بە دوو لەتەوە ،بەڵام ئەوەی نهێنی ئەو تەلیسمە بزانێ دەتوانێ بەتاڵی بکاتەوە .. ئەمە لایەکی ئەو میتۆلۆژیایەیە کە مەولەوی وەك هێما بەکاری هێناوە ، لایەکی تری‌ئەوەیە ، جاران‌و ئێستاش لە کوردەواری‌دا زۆر کەس بووە هەوڵی داوە بەهەر جۆربێ ڕەچەڵەکی خۆی بباتەوە سەر عەرەب ، لەوێشەوە بۆسەر ئیمامی عەلی .. ئیتر (ناتۆر)ێکی بۆ خۆی سازداوەو نانی لە پاڵدا خواردووە، لەئایندەشدا بە تەمای شەفاعەت‌و خۆرە پێش کردن بووە.. ئیتر هەربابا بووە (ڕەچەڵەکی) بۆ خۆی دروست دەکردو پەڕۆیەکی سەوزی دەبەست ،خۆ ئەگەر (ڕەچەڵەکە)کەی لە دایك‌وباوکەوە بوایە ئەوکاتە دەبووە عەیارە بیست‌و چوارو پەڕۆکەی لە سەرو پشتی دەبەست ، دەبوو بە ئەسڵ زادە، ئەمە جاران وابوو ، ڕۆژگارەکەی تۆقێنەربوو ...

(شێخ عبدالصمد) ناوێ دەبێ ئەو پیاوە ئیدعای سەییدی کردووە، دیارە پیاوێکی چاك بووە.. خەڵکی (پاوە) بووە، بەرەو شاری کرماشان ڕێ دەگرێتە بەر بۆ ئەوەی تەدارەك (جەهاز)ی بووك بکڕێو ببێ بە زاوا ، لە ڕێیدا مار پێوەی دەدا .. مەولەوی لە نامەیەك کە بەو بۆنەوە دەینووسێ .. دەڵێ :

تۆ نەو گوڵ باغ مصطفوی بی

گەنج خەزانەی مرتضوی بی

گوڵ عادەتشەن بێ خار نمەبۆ

گەنج ڕەویەشەن بێ مار نمەبۆ (٨)

لەو دوو بەیتەدا مەولەوی ئاماژەی بە گەنجینەو مار کردووە، هێماسازییە ،بۆ مەسەلەی تەلیسمو شار و گەنجینەی حەشاردراوی ناو ئەو شارە.. ئەو(شێخ عبدالصمد) ە خۆی بە گوڵی باخچەی پێغەمبەر زانیوە ، ئەوەتانێ پێی دەڵێ ، ئەگەر گوڵی ، گوڵ بێ دڕك نابێ ، مەبەستی کەڵبەی ژەهراوی مارەکەیە ، خۆ ئەگەر لەسەر خەزینەی شاراوەی حەزرەتی (عەلی) یش دانیشتووی گەنجینە بێ مار نابێ .. بە پێی فەرموودەی پێغەمبەر کە دەڵێ : (من شاری زانستمو عەلی دەرگاکەیەتی) ئەو مارە کە پێوەی داوە ماری سەر دەرگای ئەوشارەیە کە خەزێنەکەی دەپارێزێ .. دیارە (شێخ عبدالصمد) نهێنی ئەو تەلەسمەی نەزانیوە، بۆیە پێوەی داوە..

ئەگەر ترسی مەولەوی لە دڵمدا نەبوایە ، من لێرەدا دەمووت مەولەوی لە پەنای ئەو هێماسازییەدا (پلار) ێکی ئاستەمی درەنگ هەست پێکراوی لە قولایی بەیتەکاندا ناواخن کردووە..

دیارە (ئەحمەد پریسی) کە هاودەمی مەولەوی بووە، هەستی بەو (پلارە) کردووە، بۆیە لە دووبەیتی رۆح سووکدا ئەو دوو بەیتەی مەولەوی رادەگریٚ و دەڵیٚ :

نە ، نە ، ئەو مارە هەر ماری غار بیٚ

پەی پا پۆشی پاش وە انتظار بیٚ

واتە: نەخێر رەنگە ئەو مارە کە پێوەی داوە، ئەو مارە نەبیٚ ، مارێکی ترە : مارەکەی ئەشکەوتی (ثور) بووە، کە هاتبوو بۆ زیارەتی پێغەمبەر (د.خ) ئەبوبکر لێی نەگەڕاو دای بە قاچی‌یەوە .. ئەمە هاتبوو زیارەتی قاچی (شێخ عبدالصمد) بکاو ماچی کرد .. ئەمیش لە بنەوە پلارەکەی خەست کردووەتەوە ، هەردووکیان هونەرێکی ناسک و باڵایان نەخشاندووە .. ئەو پلارێکی بۆ ناواخن کردووە، ئەم تەوسێکی بۆ وەشاندووە .

٧-شەوی بەرات :

شەوی بەرات رێکەوتی (١٥)ی شەعبانە و هەندێکە لە کۆنە میتۆلۆژیای کوردی ، لەوانەشە لە ئاییینی زەردەشتەوە هاتبیٚ .. لەو شەوەدا گوایا دەفتەری (ئەجەل) دێتە پێشەوە و هەموو مان و نەمان و هات و نەهاتێك ئامار دەکریٚ ، لە ئەدەبیاتی ئیسلامیشدا دارێك لە (لوح المحفوظ) دا هەیە پێی دەڵێن : (تووبا) چەند زیندەوەر هەن ئەوەندە گەڵای پێوەیە لەسەر هەر گەڵایەك ناوی زیندەوەر هەیە .. هەر مرۆڤێك یان هەر زیندەوەرێك کە دەمریٚ گەڵاکەی دەکەوێتە خوارەوە و رزق و رۆزی لەوکاتەوە لەناو دەفتەری (میرزای ئەجەل) کە خوایە لە شەوی بەراتدا رەش دەکرێتەوە و دەشیٚ بمریٚ ، ئەوەش کەلەدایك دەبیٚ لەسەر پەڕەی ئەو دەفتەرە و گەڵای ئەو دارە ناوی دەنووسری ، مەولەوی لە دوو بەیتە شیعری‌دا هێما بۆ ئەو شتانە دەکات و دەڵیٚ :

نەمات و نەمات دڵ ماتەن ئیمشەو

ئەڵبەت شنۆی شەو بەراتەن ئیمشەو

سیاهەی دەفتەر میرزای ئەزەلەن

زیادی و نوقسان رزق و ئەجەلەن

تا دەڵێ :

وەڵگ زیندەگیم هاوە هەواوە

دیما دیم شەن وەبای فەناوە

ئەلوەدای تەئریخ کامەرا نیمەن

نیشانەی ئاخر زیندەگا نیمەن .. *(٩)*

بەڵێ لەو شەوەدا بڕیاری مان و نەمان، بڕینی رزق و رۆزی درێ ، گەڵای ژیانی خەڵك لەو شەوەدا دەکەوێتە خوارەوە..

داخۆ گەڵای ژیانی مەولەوی لەو شەوەدا ڕەوشی چۆن بووبێ ؟ ...

خۆی وەڵاممان دەداتەوەو دەڵێ :

وەڵگ زیندەگیم هاوە هەواوە

دیما و دیمشەن وەبای فەناوە

واتە گەڵای تەمەنم لەرە لەریەتی ، هەر وەبزانە کەوتە خوارەوەو منیش بارم کرد ..

٨-ئاوی حەیات :

ئاوی حەیات و زیندووبوونەوە، لە ئەدەبیاتی ڕۆژهەڵاتدا گۆشەیەکی بەرفراوانی پڕ کردووەتەوە، گوایا ئەو ئاوە سەرچاوەکەی تاریکستانەو هەرکەسێ لێی بخواتەوە هەرگیز نامرێ، وا دەگێڕنەوە کە (خدر) کە بە (جەرجیس پێغەمبەر) لای مەسیحیان ناودەبرێ ، لەو ئاوەی خواردووەتەوە ..بۆیە هەمیشە

زیندووە لە میتۆلۆژیای کوردەواری‌دا هەیە کە گوایا ئەو (ئەسکەندەر)ە کە ناوی لە قورئاندا هاتووە، پوورزای (خدر) بووە، بە شوێن ئاوی حەیاتدا گەڕاوە، (خدر) شوێنەکەی پێ زانیوە ، بەڵام پێی نەوتووە ..بۆیە ئەسکەندەر مردو (خدر) هەر زیندووە ! مەولەوی لە وەسفی خانمێکی گەرمیانی‌دا ، هێمای بۆ ئەو ئاوی حەیاتە کردووە، ئەو خانمە دەسماڵێکی ڕەشی لە گەردنی بلووریني سپی ئاڵاندووە ، گەردنی سپی‌ی لە تۆی ڕەشی دەسماڵە ئاڵاوەکەی گەردنی وەك مینای بێ گەرد دەدرەوشێتەوە ، ئەو گەردنە سپییە لە تۆی ئەو دەسماڵە ڕەشەدا ، ئەو دیمەنە بە سەرچاوەی ئاوی حەیات کە ظلماتە و گەردنە سپییەکەی بەو ئاوە دەچوێنێ‌و دەڵێ :

نە تۆی تاریکی تای شەدەی بێ گەرد *

لە طافەت چون ئاو حەیات مەوج مەوەرد **(١٠)**

لە شوێنێکی تردا ، باسی کلۆڵی‌و ناتەسەری خۆی‌و برادەرێکی دەکات‌و دەڵێ : (ئەمە ژیانە‌و هەموو ئازارو غەمە، بەڵام من‌و تۆو و بەڵاو ئازار چەشتن لە یەکتری جیا نابینەوە‌و لەکۆڵ یەکتری نابینەوە، ئێش‌و ئازار وەك کاڵایەك هەر لە ئەزەلەوە بەباڵاماندا بڕاون هەرسێکمان من‌و تۆو ئێش‌و ئازار پێکەوە ئاوی حەیاتمان خواردووەتەوە :

من‌و تۆ ، بەڵا و زام مان ئاوردەن

نە چەشمەی حەیات ئاومان وەردەن **(١١)**

لە چامەیەکی تردا ، وەك بەکارهێنانی هێما ئامازە بۆ ئاوی زیندووبوونەوە دەکات‌و جۆرە میتۆلۆژیایەکی کوردەواریمان دەخاتەوە یادو دەڵێ :

---

* ئەم چامەیە هەر لەسەرەوە دەخوێنرێتەوە ..

تۆ ئێستە تەشریف ئازیزی گیانی

سفتەن وەتەئثیر ئاوی حەیوانی

واتە : هاتنەوەی دۆست ئەوەندە دوورە وەك سووتاو بە ئاوی حەیات زیندوو بكرێتەوە وایە ، كە نەدەس دەكەون نە سوودیشی هەیە .. گوایا سووتاو ئەگەر ئاوی حەیاتی پێ بدرێ زیندوو دەبێتەوە ! ..

لە شوێنێكی تردا بە شێوازێكی ناسكتر هێما بۆ هەمان شت دەكاتەوە .. دەڵێ :

چێش خضر نامەی تۆش ئاوردەوە

دەك رستگار بۆ ، ئیحیام كەردەوە

مەولەوی سووتاوی هەواڵ نەزانینی برادەرەكەی بوو، كە نامەی برادەرەكەی بۆ هات، نامەكە ئاوی حەیات بوو، خوێندی‌یەوە، نۆشی و زیندووی كردەوە .. دەستی نزاكردن بۆ تەتەری نامەكە بەرزدەكاتەوە، چونكە لەو سووتانەكە مردنی بە دواوە بوو، ڕزگاری كردوو زیندووی كردەوە ..

٩-وشترێكی زەبەللاح و كونە دەرزی‌یەك :

لە قورئاندا لە سوورەتی (الغاشیە) دا خوا فەرموویەتی (افلا ینظرون الی الابل كیف خلقت والی السماء كیف رفعت ..) لە ئایەتێكی تردا سەبارەت بە وشتر فەرموویەتی (ولا یدخلون الجنة حتی یلج الجمل في سم الخیاط ..) ، واتە هەركاتێ وشتر بەو زەبەللاحی‌یە بە كونی دەرزی دروومانددا چوو ، هەڵبەتە ئەو كاتەش قورەیشی‌یە كافرەكانیش دەچنە بەهەشت ، مەولەوی لە دوو بەیتە شیعری تا بڵێی ناسكدا هێما بۆ ئەو وشترە زەبەللاحەو ئەو كونە دەرزیەی كردووە، ئەو هێماسازی‌یەو ئەو خەیاڵە وردە مەگەر هەر لە توانای مەولەوی‌دا بێ ..

هەواڵ بۆبرادەرێکی دەنێری ودەڵێ : وشتر یەکەم شتە کە خوای گەورە سەرنجی ئادەمیزادی بۆ ڕاکێشاوە کە بیر لە گەورەیی و توانای خوا بکاتەوە، ئەو وشترە بەو زەبەللاحی یە ئەگەر بێت و بە خەویش تۆزێك لە مەینەت باری و ئازارەکانی من بچێژێ ، ئەوەندە باریك و لاواز دەبێ نەك جارێ سەدجار بە کونی ئەو دەرزیەیا دەچێ، یان نەك جارێ سەد جار دووپاتی بکەیتەوە هەر بە کونی ئەو دەرزیا دەچێ ، ئەو کاتەش لە دەشتی مەحشەردا جیاوازی لە نێوان کافرو موسوڵماندا بۆ چوونە بەهەشت نامێنێ و دەرگاواز دەبێ و هەموو دەچنە بەهەشت .. ئەوەتانێ دەڵێ :

ئیبتیدا مەعروض پەی نەزەر وەخەو

گەر وینۆ گەردێ دەردی سەختی ئەو

گەر صەد جارێ بۆ نەونەمام نەودەشت

فەرقێ نمە بۆ پەی لوای بەهەشت (١٢)

١٠-قەقنەس و سەمەندەر :

قەقنەس باڵندەیەکی خەیاڵی یە ، گوایا لە دەنووکیا چەندان کونی وەك کونی شمشاڵ هەن، لە هەر کونێکەوە، چەندان ئاوازو مەقام و نەوا دەردەچن ، هەر دەخوێنێ تا ئاگری تێ بەر دەبێ و لە شوێن ئاگرەکەدا هێلکە دەکات و دەبنە بێچوو ، لەناو ئەو ئاگرەدا بێچوەکانی پێدەگەن ..

سەمەندەریش : جانەوەرێکە لە مارمێلك دەچێ لەناو وشکانیدا دەژی ، ئەگەر ئاگری لێ نزیك بێتەوە ، ماددەیەك لە لەشی دێتە دەرێ و ئاگرەکەی پێ دەکوژێنێتەوە ، لەبەر ئەوە بووە بە هێما بۆ ئەو جانەوەرانەی کە ئاگر کاریان تێ ناکات ...

مەولەوی لە دەست ئێش و ئازاری خۆی سەرسام ماوە.. بۆ دامرکاندنەوەی ئەو ئازارە گڕ تێ بەربووانەی ، هیچ چارەیەکی بۆ نادۆزرێتەوە پەنابردن نەبێ بەر ئاوازو نەوای نەی .. وەك دەڵێ :

بەل ناکا نەی چی بەیۆ جەلاوە

وە مەقامەکەی قەقنەس ئاساوە

بەزمێمان جەم بۆ چون هەردە جاران

بنۆشین جامێ وەیاد یاران (٦٧)

یان دەڵێ :

تۆیچ ئینسافت بۆ هەنی وەسەن وەس

باللە جە دووریت هابیم وەقەقنەس

لەبارەی سەمەندەریشەوە دەڵێ :

دڵ یەند جۆش گەرمی خەمان دان پێدا

سەمەندەر لانەش مەگیرۆ تێدا

بە لای مەولەوی‌یەوە ، دەبێ سەمەندەریش وەك قەقنەس هێلانە لەناو ئاگردا بکات .. چونکە دەڵێ : (سەمەندەر لانەش مەگێرۆ تێدا ..)) واتە دڵم بووە بە کوورەی گەرمی خەمان هەر ئەوەندە بزانە سەمەندەر لانەی تیاکرد..

داخۆ جگە لە مەولەوی بلیمەت کام شاعیری تر توانیبێتی ئاوا کوورەی دەروونی گڕگرتووی پڕ جەخاری بکاتە هێلانەی قەقنەس و سەمەندەر ؟ .. داخۆ چ شاعێرێکی‌تر هەبێ ، ئەو هەموو پەپوولە ڕەنگینانەی شیعر لەناو کوورخانی گڕگرتوویا باڵیان بنەخشێنێ و ئاوی حەیات و نەمری بە بەریاندا بکات ..

ئەی ئافەرین ئاگر ، ئەی ئافەرین ئێش و ئازار چ پیاوێکی ناودارو نەمرتان بۆ کورد خوڵقان ..

٨- گیان (رۆح) :

لە بیروباوەڕی کوردەواریدا وا باوەڕە کە (گیان) لە لەشی مرۆڤدا وەك مێشە هەنگەو گەلێ جار لە لەشی جیادەبێتەوە، بە تایبەتی لە وەختی خەوتندا .. هەر کاتێکیش مرۆڤ کە مرد بە یەکجاری لە لەشی جیا دەبێتەوە ..

لە لای ئەهلی حەق ((گیان)) تیشکێکی بێ گەردی خواییە ((دووناودوون)) دەکات ، واتە ئەو گیانە دەکرێتەوە بە بەر لاشەیەکی‌تردا لە قەبارەیەکی تردا قەبارەی مرۆڤێکی‌تردا خۆی دەنوێنێتەوە.. (١٦) .

لە چیرۆکی بەر ئاگردانی کوردەواریشدا هاتووە کە گوایا دوو زەلام پاش ماندووبوون لە شوێنێکدا ڕادەکشێن ، یەکێکیان خەوی لێ دەکەوێ ، لە کاتی خەوەکەیدا ، برادەرەکەی دەبینێ مێشێك لە کونە لووتی‌یەوە دێتە دەرەوە، دەفڕێ‌و دەڕوا بەسەر کەڵەکێکەوە دەنیشێتەوەو دەچێتە ناوی ، ئەوەندەی پێ ناچێ دەگەڕێتەوەو دەچێتەوە ناو لەشی کابراو دەپژمێ‌و بە ئاگادێتەوە.. دەست بە جێ بە برادەرەکەی دەڵێ : خەونێکی سەیرم دی ، لەو خەوەدا چوومە ناو شاخێك لە ناویدا گەنجینەیەك حەشاردرابوو.. برادەرەکەی کە گوێی لەو خەونە بوو، چوو کەڵەکەکەی هەڵدایەوە ، دی کوپەڵە زێڕێك لە ناویایە ..

بەلای موسوڵمانانیشەوە گیان لەناو لەشدا وەك باڵندەی ناو قەفەس وایە ..هەرکات مرۆڤ کە مرد گیانەکەی دەگەڕێتەوە بۆ بارەگای یەزدان ، وا بەناوبانگە خوای گەورە کە ئادەمی دروست کرد ، فەرمانی بە گیان دا کە بچێتە ناو لەشیەوە، ئەویش زۆر پێی ناڕەحەت بوو، لە خوا پاڕایەوەو وتی :

خوایا ناچمە ناو ئەو قەفەسی نۆ کون تێ

ئەگەر بە ئاگری غضب هەموو پەڕو باڵم بسووتێ

مەولەوی لە چەند شوێنێکی دیوانەکەیدا لە چەند بەیتە شیعرێکدا هێمای بۆ ئەو بیرو رایە کردووە.. بە جۆرێکی وەهایە خەیاڵ تیا کەیل دەبێ و هونەر پێی مەست دەبێ ...

سەیرکەن مەولەوی بلیمەت چۆن هەنگەکەی رۆح پەروازە دەکات و بە زوڵفی پڕ گوڵی لەیلەوە دەینیشێنێتەوەو ئاوارەو شیلە دێنێتەوەو دەیکاتە تیرە شانەی ناو کلوورەی دڵ ..

هەنگەکەی رۆحم پەرواز کەردەوە

ئاوارەش جە زوڵف لەیل ئاوردەوە

جە شیرینی زوڵف ئەو لەیلی پڕ گوڵ

تیرە شانەشدا نە کلوورەی دڵ .. (١٧)

مەسەلەی گیان کە لەم بەیتانەدا بە ئاستەم هێمای بۆ کراوە لە بەیتێکی تردا مەولەوی بە ئاشکرا هێمای بەو چەشنەی سەرەوە کە وتمان بۆ کردووەو دەڵێ :

خەیر، واڵڵا تا گیان نە تۆی قەفەس بۆ

کەم کەم ئامۆشۆی ئامای نەفەس بۆ (١٨)

١٠-ئەنگوستیلەی نگین و جامی جەم و خەسرەووشیرین :

مەولەوی لە چامەی ((چەرخ هەر ئەوچەرخەن)) دا کە باسی چەرخی گەردوونی تیا دەکات ، هێمای بۆ چەند شتێکی مێژوویی و ئەفسووناوی کردووەو چامەکەی پێیان گەیاندووەتە سەر لووتکەی جوانی و هونەر ..

هێمای بە((خاتەم))و ((جامی جەم)) و ((خەسرەو وشیرین))و ((حاتەم))و ((کەی))و چەند شتێکی تر کردووە..هەریەك بۆ مەبەستێکی تایبەتی بەکارهێناوە، لە کۆتاییدا هەمووی خڕ کردوونەتەوەو مەبەستە سەرەکی یەکەی چامەکەی لێ پێك هێناون .

ئەنگوستیلە کە بەعەرەبی پێی دەڵێن ((خاتم)) مەولەوی بەو (خاتم)ە لە هۆشی خوێنەردا دوو مانای بزواندووە .

یەکەم : ئەنگوستیلە ئەفسووناوی‌یەکەی سلێمان پێغەمبەر کە ئەنگوستیلەی نگین‌و پێغەمبەرایەتی بووە.

دووەم : هێنانەوە یادی کۆتایی هاتنی زنجیرەی پێغەمبەران‌و خەتم بوونیان بە پێغەمبەری موسوڵمانان ، (جامی جەم)یش ئەو ئاوێنەبووە کە گوایە (جەمشید) کە پاشایەکی ئێرانی بووە لە شوێنێکی بەرزدا دایناوەو لە دوورەوە لەشکری دوژمنی تیا بەدی کردووە .

(خەسرەوو شیرین) هەم ناوی چیرۆك‌و داستانێکی دڵداری کۆنی کوردەو پاش (نیظامی گەنجەوی) خانای قوبادی بە کوردی هۆنیویەتەوە.. هەم ناوی دوو دڵداری ئەو داستانەن (حاتم) یش نازناوی (عبدالله ی تایی)یە کە پیاوێکی عەرەبەو بە بەخشین‌و جوامێری ناوی دەرکردووە.

(کەی) یەکێکە لە پاشا دەسەڵاتدارەکانی ئێران ..

مەولەوی لەو چامەیدا کۆمەڵە ڕووداوێکی دێرین لەگەڵ چەند بەندو باوێکی کوردەواریدا لە پشت مەبەستە گشتی‌یەکەی چامەکەدا دەخاتەوە یادو پێمان دەڵێ :

ئەم چەرخە ناهەموارە وەك ئاشێك وەهایەو لەگەڕ ناکەوێ‌و دانی دەوێ .. ئەو خەڵکە بە گەداو دەوڵەمەندو پاشاو دڵدارو بێ دڵەوە هەموویان دانی ئەون‌و دەیانهاڕێ .. هەر ئەو ئەنگوستیلەی نگینی سلێمان پێغەمبەری هێناو دەساو دەس گواستیەوە تا گەیاندی‌یە سەر (خاتم الانبیاء) .

هەر ئەو چەرخە بوو (جەم)ی خاوەن (جام)ی دا بە سەر جەمشیداو ئەویشی کرد بە تەوقێك خستی‌یە گەردنی خەڵکەوە ، ئەم چەرخە بەمەوە ڕانەوەستا ، بەزم‌و گەمەی بە خەسرەو وشیرین کردو شیرین‌و فەرهادی دایە بەر گاڵتەو گەپی

خۆی‌و بەسەر یەکیاندا خوانی میهرەبانی (حاتەم) یشی پێچایەوەو کەللەسەری (کەیخەسرەو)ی کردە کۆچەڵە شکاوێك‌و فڕێی داو هەمووی بە گەرووی ئەو ئاشەدا –هێمایە بۆ مردن - کردن‌و هەمووی هاڕین‌و مەحفی کردنەوە .

چەرخ هەر ئەو چەرخەن تا ئاوەردو بەرد

دەس ئەو دەس نگین تا خاتەم ئاوەرد

دا بەزم خوسرەو شیرین وەهەم دا

جامدا وەسەرجەم ، جەم وەسەرجەم دا

شۆرەت نامەی نام حاتەمش کەرد طه ی

کەرد وە کاسە کەل کاسەی کەلەی کەی

ساقی گەرد ئارد یاران هام فەرد

مدۆ نە دەماخ ئاسیای چەپ گەرد

صەدای ئاسیاو چی مەیۆ پەیاپەی

ئاسیاو خاڵی‌یەن نەوبەتەن سادەی (١٩)

ئەوەیە ئەندێشەی ڕەنگین ، ئەوەیە چامەی هەرزەکارو قاڵدراوی ناو کورخان‌و جۆش دراو بە ئێش‌و ئازار، ئەوەیە خاڵۆی ڕێبواری شیعری کوردی‌ی سنور بەزێن‌و ڕۆژگار بە کۆڵدادراو، ئاوا دیرۆك لە ئاسانەی شیعردا ملی ناو زەبوونی خۆی کەچ دەکات ..

ئەوە لە کوێوە ئەو هەموو کەرەسەی کەڕنەڤاڵ‌و زیل‌و زەوارەی ڕۆژگاری فەرهاد کوژی هێناو ئەو شووراى چامەیەی پێ نەخشان ؟ سەیرکەن ئەوچەرخە چۆن دەڕێسێ‌و دێنێ‌و دەهاڕێ بەسەر دەردی بێ دەرماندا دەخولێتەوە.. ئەوە چۆن ئەو ئەنگوستیلەی نگینەی کردە پەنجەی کرۆمۆسۆماتی وشەو پشت بە پشت گواستی‌یەوە ؟ لەم لاشەوە دڵی شیرینی کردە کەروێشکێکی ڕەتاوی نێوان

ئاسمان بەرزو زەمین نزمی پڕ گوڵزاری فەرهادی ڕەندو خەسرەوی لەو نێوانەدا دنیای لێ بوو بە چەرمی چۆلەکەو بە گەرووی ئاشدا درا ..

سەیرکەن سوڵتانی ئاڵۆشی دەستەڵات چۆن هەرەس دێنێو دەیدات بەسەر لیتاوی لبیدۆداو ئاش بەتاڵی بۆ دەکات .. حاتەمو ئەم جەمو ئەو جەم لەناو دۆڵیدانی ئەم ئاشەدا چۆن لوول دران و تۆزەکەیان بە کەپووی ئاگادارانددا درا ..

سەیری ئەم کۆچەڵە شرە ناکەن ئەمە کاسەی کەللەی (کەی)یە وا لە گۆرستانی مردووەکاندا بە جێ ماوەو داخۆ چەند زوخاوی لێ ڕژاوە، چەندان کرمو مار یارییان تیا کردووە ..

ئەمە گەردوونە، گۆناو گۆنە.. ئاشی هاڕینی ناوەتەوە، مەبەستی هاڕینەو هیچی تر، هەر هاوار دەکاو دەڵێ (هەی ئاش خاڵیەن نۆ بەتەن سادەی) هەموو شتێ دەهاڕیو خۆیشی دەسوی ، خەڕەکە داوی دەوێ، ئاشە ، ئاوی دەوێ، ئەوەی دەرەقەتی نەیە تەنیا خواو شیعرەکانی مەولەوین هەر دەمێنن و ناسوون..

١٢-فووکردن بە کەڕەنادا !

خوا لە قورئاندا لە چەند شوێنێکدا باسی (نەفخی صوری) کردووە، نەفخی صور ، یانی فووکردن بەکەڕەنادا لە سورەتی (الزمر) ئایەتی (١٩) دا هاتووە (فاذا نفخ في الصور فصعق من في السماوات ومن في الارض الا ماشاء الله ثم نفخ فيه أخرى فأذا هم قيام ينظرون) ...

هەروەها لە سورەتی (المدثر) دا فەرموویەتی (فاذا نقر في الناقور فذلك يوم عسير ، هەروەها لە سورەتی (ق) لە ئایەتی (١٩) هاتووە (ونفخ في الصور ذلك يوم الوعيد) ..

ئیسرافیل یەکێکە لەو چوار فریشتەیە کە (عەرشی ڕەحمانیان) بەسەر شانەوەیە، لەو ڕۆژەوە خوا ئیسرافیلی دروستکردووە، کەڕەنا (صور - ناقور) یەکی بەدەمەوەیە ، ئەو کەڕەنایە بە قەد ژمارەی گیانلەبەران کونی تیایە

..دووجار فوو بەو کەڕەنادا دەکات ،بەیەکەم فوو هەموو گیانلەبەران دەمرن ، هەرچی کەژو کێوو دەریا هەن هەموو مەحف دەبنەوە، لە فووی دووەمدا هەموو دەشێنەوە، واتە زیندوو دەبنەوە ..

هەندێ لەزانایان دەڵێن سێ جار فوو بەو کەڕەنادا دەکرێ ، لە فووی یەکەمدا ، هەموو زیندەوەران تووشی سەرگەردانی وێڵی و لێوە دەبن ،لە فووی دووەمدا ، هەموودەمرن ، بە سێیەم هەموو زیندوودەبنەوە ..

مەولەوی بە وەفاتی عەنبەرخاتوون ئازارەکانی شەتاوەیان دەکەن وایان سەرگەردان کردووە، هەموو دەردێکیان لێ وەرگرتووەو ئەمە قیامەتەو بۆ ئەو قەوماوە .. مردن‌و زیندووبوونەوەی بە نەوای نەی‌و ناڵەی شمشاڵ نەبێ هیچ چارەسەرێکی‌تری بۆ بەدی ناکات ،یەکێکیان کوورەی ئازارەکانی ئاوبدات‌و بیتوێنێتەوە، ئەویتریان سەر لەنوێ زیندووی بکاتەوە ..

مشیو تاڵەی من خیلاف ئەنگێزبۆ

وەرنە کەی؟ کێ دی؟ وەهار گوڵ ڕێز بۆ

هەتا دەڵێ :

چون مەزاق تاڵەن جە گردین لاوە

بۆ وەشیرینی یەك دوو نەواوە

یەکی یەکجاری تاو نۆمەوە

ئەو یەك لاونوم ، یا ونۆمەوە (٢٠)

برایانی ئازیز .. ئەمە چەند نموونەیەکی هێماسازی بوون هەروەکو لە پێشەوە ئاماژەمان بۆ کرد ، دیوانەکەی مەولەوی سەرتاسەری بە شێوازی هێماسازی تەنراوە .. هێماکان لە پشت بابەتە سەرەکی‌یەکەی چامەکانەوە ، چەندان ڕووداوو داب‌و نەریت‌و بیروباوەڕی میتۆلۆژی لە هۆش‌و دڵی خوێنەردا ،

دەبزوێنن و لە داوێنی هۆش و ئەزموونی دا خۆیان دەنوێنن و بابەتە سەرەکی یەکە ڕەنگ ڕێژی خۆیان دەکەن .

ئەو نموونانەی سەرەوە لەناوچامەکاندا مەبەستی سەرەکی نین ، بەڵکو هێمان وەك ملوانکەی مرواری لە گەردنی بەیتەکان کراون و ئەوەندەی تر چامەکانی ڕازاندووەتەوە ..

حەمەکەریم هەورامی- هەولێر

سەرچاوەکان :

١- دیوانی مەولەوی - لێکۆڵینەوەو لێکدانەوەی مەلا عبدالكريمی مدرس ل (٣٤٠) بەغدا چاپخانەی (النجاح) ١٩٦١ .

٢- هەمان سەرچاوە . ل (٤٣) .

٣- - - ل (١٧٦) .

٤- - - ل (٣٢٢) .

٥- - - ل (٢٨٠) .

٦- عقیدەی مرضیه ،شەرح و لێکدانەوەی مەلا عبدالكريم مدرس

٧- دیوانی مەولەوی لێکۆڵینەوەی مەلا عبدالكريم مدرس ل (٤١٨- ٤١٩)

٨- - - - - - ل (١١٨) .

٩- - - - - - ل (٤٤٤) .

١٠- - - - - - ل (٢٠٣) .

١١- - - - - - ل (٢٣٠)

١٢- - - - - - ل (٣٣٢)

١٣- - - - - - ل (٣٣١)

١٤-- - - - - ل (٣٠)

١٥-- - - - - ل (٢٣٨)

١٦-تەماشای کاکەیی‌یەکان بکە ، نوسینی حەمەئەمین هەورامانی ل (   )

١٧-دیوانی مەولەوی شەرح و لێکدانەوەی (مەلا عبدالکریم مدرس) ل (٣٠)

١٨-- - - - (- - -) ل (٢٣٨)

١٩-- - - - (- - -) ل (؟)

٢٠-- - - - (- - -) ل (٣٧٢)

٢١-هەمان سەرچاوەی پێشەوە ل (١٩٩)

٢٢-- - - - ل (٦٦)